

KRITINIS POŽIŪRIS Į LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKĄ: KAS PASIKEITĖ NUO AUGUSTINO VOLDEMARIO LAIKŲ?

ČESLOVAS LAURINAVIČIUS, RAIMUNDAS LOPATA,
VLADAS SIRUTAVIČIUS

Straipsnyje analizuojama Lietuvos užsienio politika, ypatingą dėmesį skiriant nacionalinio tapatumo ir užsienio politikos ryšiu. Autorių nuomone, šis ryšys gali būti raktas, nagrinėjant klausimus, ar išties Lietuvos užsienio politika pasiekė tam tikrą kritinį tašką, kurį galima įvardyti kaip tarptautinę izoliaciją arba bent jau kaip tendenciją ta linkme, o jeigu taip – tai kodėl?

Atsakymas į iškeltus klausimus siūlomas toks – atsisakyti placdarminių ar bastioninių nuostatų, *bandwagoning* komplekso ir pradėti labiau pasitikėti savimi kaip demokratine nacionaline valstybe. Tam būtinos korekcijos ir vidaus politikoje. Reikėtų pereiti prie Lietuvoje egzistuojančių politinių srovių demokratinio „legalizavimo“.

Kita vertus, būtų didelė klaida mestis į kraštutinumus, net bandant persvarstyti narystės ES ir NATO tikslingumą. Euroatlantinės institucijos lieka pagrindiniai stabilumo Europoje, kartu ir Lietuvoje garantai.

Česlovas Laurinavičius – Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus vedėjas (el. paštas: laurinav@yahoo.com).

Raimundas Lopata – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius (el. paštas: raimundas.lopata@tspmi.vu.lt).

Vladas Sirutavičius – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas (el. paštas: siruvlad@takas.lt).

© Česlovas Laurinavičius, Raimundas Lopata, Vladas Sirutavičius, 2009

Straipsnis įteiktas redakcijai 2009 m. gegužės 12 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2009 m. birželio 23 d.

„Su nostalgija minim didžiavyrius... O juk patys net penkiasdešimt metų galėjom girdyt žirgus Juodmarėse. Troškulys yra viskas. Tai ne! Susitraukėm iki lopinėlio prie Baltijos ir susiraukę graužiam kits kitą. Baltija sekli...“

Kur, ilgai graužę, atsigersma?“

Juozas Erlickas (Apreiškimai. Vilnius: Tyto alba, 2003. P. 14)

Ivadas

Europos Sąjungos derybų su Rusija blokavimo priemonės, kuriomis Lietuva „pastatė prieš principą“ visą Europą, rodo, kad Lietuvos užsienio politika pasiekė tam tikrą kritinį tašką, kurį galima įvardyti kaip tarptautinę izoliaciją arba bent jau kaip tendenciją ta linkme. Turima galvoje Lietuvos pozicija ES Bendrųjų reikalų ir išorinių santykių tarybos (BRIST) posėdyje Briuselyje 2008 m. balandžio 29 d., taip pat Lietuvos pozicija ES prieš ES ir Rusijos aukščiausio lygio susitikimą dėl partnerystės sutarties su Rusija atnaujinimo, kai Lietuva vienintelė pasisakė prieš bendradarbiavimą su Rusija, formaliai apeliavusi į Maskvos neįvykdytus įsipareigojimus¹. Reikia prisiminti, kad net Lenkija tokių apeliavimų atsisakė.

Tame kontekste ypač iškalbingas būtų ir vadinamosios strateginės partnerės Lenkijos atsitraukimas nuo karingo, kaip Lietuvos, kurso ir posūkis – lyg ir atgal į XX a. paskutinį dešimtmetį – link bendradarbiavimo su Berlynu ir Maskva².

Pagaliau ypač simptomatiškai atrodo naujosios JAV administracijos planuojami santykių su Rusija „perkrovimai“. Kai kurie amerikiečių analitikai netgi ima abejoti, ar tokie Vašingtono viraižai nereiškia Rytų Pabaltijo integracijos į NATO tikslingumo persvarstymo³. Tokia padėtis verstų gana rimtai permąstyti Lietuvos užsienio politiką, jos raidą, tikslus bei metodus ir, bandant indentifikuoti padarytas klaidas, ieškoti galimos išeities.

Žinia, konkrečios valstybės užsienio politika apskritai priklauso nuo įvairių objektyvių parametrų, o, visų pirma, nuo trijų – valstybės

geografinės padėties, turimos galios ir valstybės politinės kultūros. Kalbant apie Lietuvą šių parametų kontekste, vėlgi apibendrinamai, galima konstatuoti, kad Lietuva egzistuoja tarp Europos ir Rusijos civilizacijų, yra santykinai maža ir neturtinga valstybė ir kad jos politinė kultūra tebesirutulioja ir neturi nusistovėjusių bruožų⁴.

Šiame straipsnyje nesiimsime plačiau aptarti, kokie veiksniai ir kaip formuoja valstybės užsienio politiką⁵ ir konkrečiai Lietuvos užsienio politiką. Vis dėlto į vieną aplinkybę, svarbią užsienio politikos, ypač Lietuvos, formavimui, norėtume atkreipti ypatingą dėmesį: tai nacionalinio tapatumo ir užsienio politikos ryšys⁶.

Nesiplėsdami į teorinius šios sąveikos aspektus, pačia bendriausia prasme galime pasakyti, kad nacionalinis tapatumas laikomas svarbiu užsienio politiką lemiančiu veiksniu. Kita vertus, užsienio politika pati formuoja nacionalinį tapatumą (ypač aktualinant realias ar įsivaizduojamas grėsmes). Pagaliau įvairūs nevyriausybiniai veikėjai, mobilizuodami nacionalinį tapatumą, mėgina daryti įtaką šalies užsienio politikai.

Manytume, kad Lietuvos užsienio politikos problemiškumo raktas, regis, kaip tik ir yra specifinis nacionalinio tapatumo ir užsienio politikos santykių pobūdis. Lietuva, įstojusi į NATO ir ES, formaliai tapo Europos civilizacijos sudedamąja dalimi, taip pat struktūrų galios išteklių vartotoja. Taigi, objektyviai Lietuva, kaip NATO narė, įgijo saugumo garantijų, o kaip ES narė gauna milijardines finansines išmokas. Tačiau praėję penkeri metai nuo formalaus įstojimo į NATO ir ES rodo, kad Lietuva, regis, nesijaučia nei esanti saugesnė, nei turtingesnė. Vadinasi, peršasi prielaida, kad palankios tarptautinės saugumo ir ekonomikos sąlygos – priešingai nei 1940 m., – deja, nesprendžia Lietuvos problemos, ir kad nepaisant tų palankių sąlygų Lietuva sparčiai artėja prie 1940 m. padarinio – t. y. prie grėsmės būti kvalifikuota kaip neefektyvi valstybė ir sulaukti postmodernistinio Molotovo–Ribbentropo pakto varianto.

Tarpukariu, žinia, Lietuva taip pat buvo maištininkė ir dažnai tarptautiniuose forumuose likdavo viena su savo pozicija. Tada Lietuva sprendė rimtas Vilniaus ir Klaipėdos problemas. Siekdama Vilniaus Lietuva, nedarydama kompromisų, balansavo ties karo riba: Maskvos ir Berlyno remiama eskalavo Lenkijos grėsmę tarptautinėje erdvėje ir taip tikėjosi tą grėsmę neutralizuoti bei tvirtinti pasaulio viešojoje nuomonėje įvaizdį, kad lietuviai „be Vilniaus nenurimsią“. Spręsdama Klaipėdos problemą Lietuva taip pat nesibodėjo taikyti karo padėties priemones⁷. Žinoma, tarpukario problemos buvo labai sunkios, to niekas neneigė. Bet jau tada buvo nuomonių, kad tų problemų sprendimo būdas nebūtinai turėjo būti toks, kokį pasirinko Lietuva. O po ypač audringo Augustino Voldemaro vadovavimo Lietuvos užsienio politikai (1927–1929 m.), kai Lietuva ypač aštriai provokavo konfliktą su Lenkija, būta įtarimų (tiesa, jie sklido iš nelabai tuo metu mums draugiškai nusiteikusių lenkų), kad konfliktavimas esanti esminė lietuvių savybė, be kurios jie tiesiog negalį egzistuoti.

Baigėsi ypatingų kataklizmų XX a., kartu su juo nuėjo į praeitį ir sovietinis režimas, ir, regis, – *real politik* tradicijos, Europa perėjo prie taikaus bendradarbiavimo, interesų derinimo ir savitarpio pagalbos nuostatų. Lietuva tapo sudedamoji tos Europos dalis. Žodžiais ji lyg ir kartoja tas pačias Europoje priimtas nuostatas, bet daro tai taip, kad jos elgesys pradeda priminti pašėlusių XX amžiaus idealistų elgesį. Ir panašu, kad tas elgesys nuo A. Voldemaro laikų *iš esmės* nepasikeitė.

Nacionalinio tapatinimosi problema ir Lietuvos geopolitinis kodas

Nors priverstinis Lietuvos uždarumas nuo didžiosios politikos (būnant sovietiniame kalėjime) ir atėmė galimybę objektyviai reflektuoti savo vietą tarptautinėje bendrijoje, vis dėlto subjektyvių bandymų tai daryti būta. Galima išskirti svarbiausias tokių bandymų versijas.

Baltofilinė tapatinimosi versija. Jai būdingas stichinis, romanti-
zuotas, istorinis požiūris į baltiškojo prado reikšmę bei išskirtinumą.
Dažnai ši versija yra pavadinama istoriografinė kultūrinė programa,
laikančia tautiškumo pagrindu ikirikščionišką baltų kultūrą.

Vadinamoji sintezės versija. Ji teigia Lietuvą esant sandūroje tarp
Vakarų ir Rytų bei atliekant dviejų kultūrų sintezės vaidmenį. Daž-
niausiai ši versija siejama su Stasio Šalkauskio vardu.

Vakarietiško tapatinimosi versija. Šios versijos šalininkai teigia,
kad Lietuva yra integrali europietiškos civilizacijos dalis. Kitaip ta-
riant, Lietuva „gyvena ar turi gyventi“ pagal tas pačias taisykles, ku-
riomis remiasi Vakarų civilizacija: liberaliaja demokratija, žmogaus
teisėmis ir t. t.

Rytietiško tapatinimosi versija. Ši versija bene sunkiausiai api-
brėžiama (jei istoriko Juozo Žiugždos pateikto „prigimtinės lietuvių
tautos meilės rusams“ apibūdinimo netraktuosime kaip versijos), ti-
kriausiai turint galvoje šiuos lietuviams būdingus bruožus: paterna-
lizmą, kolektyvizmą, spontaniškumą.

Pažymėtina, kad visos tos versijos menkai artikuliuotos ir iš es-
mės funkcionuoja spekuliatyviu lygmeniu. Kita vertus, tos versijos,
ypač europietiškoji ir rytietiškoji, įvairiais istorijos laikotarpiais paty-
rė stiprų ideologizavimą. Nemaža dalimi dėl to šioms versijoms bū-
dingas kategoriškumas ir alternatyvumas – priimama tik išpažįstama
versija, atmetant likusias (išimtis gal būtų tik sintezės versija). Nors
akivaizdu, kad realiame gyvenime minėtos versijos funkcionuoja – ir
subjektyviai, kaip tam tikros visuomenės dalies įsitikinimai, ir objek-
tyviai, kaip praktikoje pasireiškiantys kultūrinio ir politinio gyvenimo
fenomenai. Klausimas būtų, kaip šios versijos (ne)atsispindi Lietuvos
užsienio politikoje? Ar įmanoma užsienio politikoje suderinti tokias
kategoriškas bei alternatyvias nacionalinės identifikacijos versijas?

Visų pirma, istorinė bei praktinė patirtis rodytų, kad šių versijų
negali būti nepaisoma, nes jos jau „dalyvauja“ Lietuvos politinėje
mintyje ir politiniame gyvenime. Kita vertus, svarbu turėti galvoje,
kad Lietuva faktiškai priklauso Vakarų struktūroms, ir toji priklauso-

mybė, sąlygota daugybės objektyvių bei subjektyvių veiksnių, neturėtų kelti abejonių.

Tačiau priklausomybė Vakarų struktūroms turi savo specifiką. Lietuva iš esmės egzistuoja kaip Vakarų struktūrų pakraščio subjektas. Geopolitiniu požiūriu tokio statuso subjektas automatiškai suponuotų bastiono arba placdarmo funkciją. Beje, būtent taip besireiškiančią Lietuvos funkciją patvirtina ir istorijos laikotarpiai, kai Lietuva vienokia ar kitokia forma priklausė Vakarų ar Rytų struktūroms⁸. Ši istorinė patirtis primintų bent kelis momentus. Arba Lietuvai (ar lietuviams) tekdavo vykdyti ganėtinai vienpusišką, o iš esmės agresyvią užsienio politiką Abiejų Tautų Respublikos bei pirmosios Nepriklausomybės laikais. Arba Lietuvai (ar lietuviams) tekdavo laikytis agresyvios nuostatos carų, nacių bei komunistų valdžioje. Visais atvejais tokios pozicijos kenkė šalies ir visuomenės vidinei konsolidacijai, nes nemaža dalis visuomenės tokią funkciją priimdavo pasyviai arba net priešišškai. Tos pozicijos kenkė ir regioniniam saugumui, nes šalis dažnai likdavo be sąjungininkų, ir, deja, pasitarnaudavo konfliktinių židinių, pražūtingų sau pačiai, skatintojams. Vien jau tokia patirtis žadintų poreikį atsisakyti minėtos funkcijos.

Be placdarmo ar bastiono, dar egzistuoatų tarptautinėje praktikoje žinomi neutralizacijos variantai. Pagal apibrėžimą, jie Lietuvai nepriimtini dėl to, kad ji faktiškai yra sąjunginėse struktūrose. Tačiau tai nereikštų, kad tam tikri neutralizacijos modeliai arba bent elementai tam tikrose situacijose negalėtų būti panaudoti.

Bet pažiūrėkime, kokia yra naujųjų laikų Rytų ir Vakarų santykių patirtis ir kaip tame kontekste atrodo Lietuvos sąveika su Rytais arba su Rytų Europa įvardijama erdve?

Santykiai su Rytų erdve

Nesileidžiant į plačias Vakarų ir Rytų santykius gvildenančias diskusijas, vertėtų prisiminti šaltojo karo epochos patirtį, ypač garsiąją

George'o Kennano 1946 m. telegramą, kurioje buvo svarstoma, kaip derėtų elgtis su Sovietų Sąjunga, o iš esmės – su Rusija.

G. Kennanas aiškino, kad su sovietine Rusija draugauti arba netgi megzti strateginę partnerystę – neįmanoma. Tačiau jis nepasisakė ir už konfrontaciją. To padarinys, žinia, – garsioji sulaikymo (angl. *containment*) doktrina⁹. Ši doktrina priklausomai nuo istorinės specifikos įgaudavo gana skirtingas formas. Joje vietą rasdavo ir kietas, beveik idealistinis spaudimas, paremtas ideologiniu bei branduoliniu šantažu, ir nuosaikesnis balansavimas, pasireiškęs detantinėmis euforijomis bei neva politika nekvepiančiu Europos ir SSRS ekonominiu bendradarbiavimu.

Kitaip tariant, reali šaltojo karo sulaikymo doktrinos praktika dažnai slėpė tikruosius interesus: skatinti priešpriešą ideologinėje srityje, regiono mastu – iki karinio konflikto, kartu vengiant arba net atmetant pagrindinių priešpriešos centrų – JAV ir SSRS – tiesioginio susidūrimo galimybę. Dėl tokios praktikos ištisi regionai virsdavo labai pavojingų politinių, diplomatinių ir karinių intrigu zonomis, kuriose aukomis tapdavo milijonai žmonių. Faktiškai šios aukos ir buvo tuometinio pasaulinio *status quo* įkaitės. Nors šaltąjį karą ženklusios ideologinės konfrontacijos era baigėsi, o ją keičiančia civilizacijų susidūrimo versija galima ir abejoti, akivaizdu, kad toliau vyksta didžiųjų galių sąveika su jai būdinga įvairove, neatmetant ir netiesioginio kruvino susidūrimo apraiškų zonose, kuriose tas apraiškas pavyksta dangstyti įvairių sureikšmintų motyvacijų išskabomis.

Taigi ši patirtis bylotų apie labai svarbią pamoką – išvengti tokios zonos statuso. Atkreiptinas dėmesys ir į dar vieną aplinkybę – ne visos konfliktinės zonos „pareikalavo“ žmonių aukų. Štai Indokinijoje arba Artimuosiuose Rytuose vyko lokaliniai karai, nes šiuose regionuose nebuvo aiškios pasaulio pasidalijimo ribos ir niekas nežinojo, kam tie „niekieno“ regionai turi priklausyti. Be to, didelę reikšmę turėjo ir ta aplinkybė, kad minimuose regionuose žmogaus gyvybė

buvo labai menkos vertės. Europa šaltojo karo laikotarpiu išvengė lokaliųjų karų, nes ribos, skiriančios konfrontuojančius subjektus, buvo pakankamai aiškios, o pagarba žmogaus gyvybei ir teisėms vis didėjo. Tiesa, aukų išvengti nepavyko – mėginimai pakeisti nusistovėjusią geopolitinę takoskyrą brangiai kainavo 1953 m. Rytų vokiečiams, 1956 m. vengrams, 1968 m. Čekoslovakijos gyventojams.

Kita vertus, tuose regionuose, kuriuose takoskyros linijos nebuvo aiškios (Berlyno siena ir Vakarų Berlyno problema), o bandymai „įvesti“ aiškumą būtų virtę globaliu susidūrimu, prieštaraujančiu pagrindinių galios pusiausvyros subjektų interesams, buvo pasirinkta kita taktika – ne ryškinti tas linijas, o sofistikuoti jomis (turima galvoje Vakarų Berlyno priklausomybės ir Rytų Vokietijos įteisinimo interpretacijos)¹⁰. Retrospektyviai žvelgiant, Vakarų Berlynas gali būti traktuojamas kaip strateginės konfrontacijos sąlygomis bene labiausiai pasiteisinęs atvejis.

Žinoma, žlugus Sovietų Sąjungai tarptautinė padėtis gerokai skiriasi nuo šaltojo karo epochos. Ilgą laiką buvo dėstoma, kad analogijos su tuo laikotarpiu prarado aktualumą. Kita vertus, Vakarų ir Rytų santykiams patiriant atšalimo, o kartais ir konfrontacijos laikotarpius (pvz., NATO plėtros klausimai) pasigirdavo balsų, aiškinančių, kad šie santykiai kartoja šaltojo karo logiką, ypač jos ideologinę dimensiją¹¹. O kai kas šiems santykiams detalizuoti pradėjo naudoti išoriškai skirtingą, tačiau iš esmės tą pačią šaltąją karą atitinkančią retoriką¹².

Tiesą sakant, minėti komentatoriai ir tyrėjai tik konstatuoja, kad Vakarų ir Rytų santykiai pasižymi konfrontacinėmis apraiškėmis. Kai kurios iš tų apraiškų, iš tikrųjų, atitinka ar kartoja šaltojo karo logiką. Tačiau ne jos lemia dabartinį Vakarų ir Rytų santykių pobūdį. Reikia nepamiršti, kad šaltojo karo pabaiga reiškė globalų komunizmo pralaimėjimą, t. y. iš esmės išnyko pagrindinis ideologinis – bet su esmine gyvybine galių sandara susijęs – aptariamasis konfrontacijos imperatyvas. Beje, ši reiškinį žymėjo vos pasibaigus šaltajam karui kilusi euforija, esą pasaulis žengia link liberalios demokratijos ir visuotinės taikos (pasak Francio Fukuyamos, istorijos pabaigos¹³).

Vis dėlto ši euforija buvo nepajėgi užmaskuoti fundamentalius civilizacinius skirtumus, objektyviai ėmusius ryškėti įvairiuose pasaulio regionuose. Nors liberalizmo ir demokratijos banga buvo apėmusi visą Europą, kartu ir Rusijos Federaciją, laipsniškai įtampa tarp Vakarų ir Rusijos (Baltarusijos) atgijo. Ją sukėlė Rusijos reakcija prieš demokratizaciją¹⁴. Rusų manymu, liberalizacijos bacila ėmė grėsti anarchija ir rusiškojo valstybingumo pamatams, taip griaudama Rusiją kaip globalią galią.

Reikia pripažinti, kad Lietuva viena pirmųjų praktiškai pajuto atgimstančių, revizionistinių Rusijos pretenzijų į globalią galią poveikį. Minimos pretenzijos reiškėsi Maskvos bandymais daryti įtaką Lietuvos užsienio politikai, kontroliuoti ją supančią regioninio saugumo aplinką. Vis dėlto, nepaisant didėjančios įtampos, abi pusės sugebėjo rasti *modus vivendi*. Tai vaizdžiausiai iliustravo vadinamoji Rusijos Federacijos karinio tranzito per Lietuvos Respublikos teritoriją į / iš Kaliningrado srities istorija¹⁵.

Tačiau padėtis ėmė keistis, kai pradėjo stiprėti Vakarų reakcija prieš Rusijos galios augimą. Toji reakcija išryškėjo vėlgi ideologiniu lygmeniu – Rusija pradėta kaltinti tuo, kad atsitraukia nuo demokratijos ir suka link autoritarizmo. Ideologinio Rusijos spaudimo banga įtraukė ir Lietuvą. Maža to, Vilnius dažnai ėmė reikštis kaip vienas iš pagrindinių nedemokratinės Rusijos kritikų. Pažymėtina, kad iš Vakarų sklindanti Rusijos kritika – labai nepastovi, nuolat keičianti savo intensyvumo bei ištakos židinius, kitaip tariant, akivaizdžiai taktinė ir galutinai neužkertanti kelio bendradarbiauti su ta pačia Rusija, o iš Lietuvos pasipylusi Rusijos kritika įgavo beveik visuotinį pobūdį, faktiškai nebepaliekančių erdvės manevruoti. Kitaip tariant, Lietuvoje vis labiau ėmė įsivyrėti vertybinis purizmas – Rusija vis labiau imta traktuoti kaip blogis savaime. Lietuvoje, galima sakyti, atgimė istorinės XVI–XVIII a. tradicijos, kai Lietuva reprezentavo Vakarų katalikiškąjį pasaulį, o Rusija buvo traktuojama kaip barbariška netikėlių despotija.

Toks Lietuvos pasidavimas vertybiniam maksimalizmui ėmė akivaizdžiai prieštarauti realijoms ir net sveikam protui. Nepaisant

galimų diskusijų, kuri civilizacija – Rytų ar Vakarų – pranašesnė, konkrečiai Lietuva prieš Rusiją tiek valstybiniu, tiek civilizaciniu požiūriu yra tiesiog nykštukas prieš milžiną. Maža to, kai kas pasakytų, kad kažin ar net ir demokratijos parametru požiūriu Lietuva galėtų visais atžvilgiais demonstruoti pranašumą prieš Rusiją. (Nepaisant autoritarizmo išsigalėjimo Rusijoje ir nemenko politinių teisių apribojimo, vis dėlto rusiškoji viešoji erdvė neretai yra įvairesnė nei Lietuvoje. Pavyzdžiui, sovietinė epocha Rusijoje nušviečiama kur kas pliuralistiškiau¹⁶.) Galbūt todėl ir nestebina tendencija, kad lietuvius, ideologinis demokratijos nešėjas, pasiruošęs visą darbo dieną viešai skelbti Rusiją esant civilizacinį blogį, po darbo, išjungęs namuose televizorių, ramiausiai žiūri kokį nors rusišką meninį filmą, koncertą ar diskusijų laidą¹⁷.

Kita vertus, šią tendenciją galime aptikti daugelio posovietinių (pokomunistinių) kraštų politikoje. O tai jau rodytų egzistuojant tam tikrą specifinį mentalinį lauką. Problemos esmė ta, kad šių politinių darinių egzistencijai pagrįsti prireikė save įtvirtinančių vertybinių rėmų. Jais tapo ne tik ir ne tiek vakarietiškos demokratijos kriterijai, kiek bandymai paneigti ir atsispirti buvusios metropolijos galios traukai. Tokie mėginimai dažnai sukeldavo forsutas konfliktines situacijas, kurios kartais įgaudavo kurioziškų apraiškų.

Štai Ukrainoje griebtasi literatūrinės ukrainizacijos, pavyzdžiui, „nacionalizuojant“ visus Nikolajaus Gogolio vartotus rusiškus etnonimus¹⁸. Panašių reiškinių pasitaiko, galbūt švelnesnėmis formomis, ir Baltijos (pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. vasarą priimtas įstatymas, paskelbęs nusikalstama veika sovietinės simbolikos naudojimą), ir kai kuriose Vidurio Europos valstybėse (pavyzdžiui, draudimas Lenkijoje rodyti „Keturis tankistus ir šunį“). Tiesa, reikia pripažinti, kad šiame bendrame kontekste yra ir išimčių. Ryškiausias pavyzdys būtų Baltarusija, kurioje rusiškąjį (sovietinį) paveldą bandyta absorbuoti ir taip apsisaugoti nuo tiesioginės konfrontacijos su buvusią metropolija. Nors, beje, dėl tokios savo orien-

tacijos Baltarusija, kaip rodo praktika, anaipol neprarado galimybės naudotis elementaria valstybės funkcija – balansavimu.

Daugumos iš buvusio Rytų bloko išsprūdusių valstybių vidinę konfrontacijos su metropolija sąlygotą prielaidą papildė ir išorinė, bendrais bruožais jau apibūdinta Vakarų ir Rytų santykių dimensija. Jos sklaida minėtoms valstybėms dažnai tapdavo praktiniu *bandwagoning* principo įgyvendinimu (*bandwagoning* principas būdingas mažoms valstybėms. Jis reiškia atsisakymą balansuoti ir savo politikos pajungimą stipriausiosios valstybės valiai). Būtent ši aplinkybė neretai leisdavo kelti klausimą, ar šios valstybės kartais apskritai nepraranda subjektyvumo, tapdamos tarptautinių galių manipuliavimo objektu ir jų interesų vykdymo įrankiais? Kaip į šiuos klausimus atsakytume kalbėdami konkrečiai apie Lietuvą?

Lietuva ir geopolitinių galių traukos

a) Lietuvos vaidmuo JAV ir Rusijos santykiuose

Šaltojo karo pabaiga žymėjo ne tik lūžį tarptautiniuose santykiuose, bet ir tapo svarbiu impulsu demokratijos plėtotei globaliu mastu. Šiap ar taip, visoje sovietinėje erdvėje nugalėjo laisvosios rinkos ir institucinės demokratijos principai. Tačiau laikui bėgant, ypač dėl laisvosios rinkos pagimdytų socialinių įtampų, vis labiau ėmė ryškėti demokratijos parametrų įgyvendinimo formalizacija. Didėjanti socialinė įtampa ėmė kelti grėsmę patiems demokratijos pagrindams. Kaip priemonė stabdyti tokias tendencijas pasirinkta naujųjų demokratijų integracijos į Vakarų struktūras strategija. Tačiau Vakarų struktūrų plėtotė į Rytus tik dar labiau išryškino skiriamąją liniją tarp tų posovietinių šalių, kuriose vakarietiška liberali demokratija, nepaisant sunkumų, įsitvirtino, ir tų šalių, kurios vis labiau ėmė dreifuoti link autoritarizmo.

Integracija į Vakarų struktūras Lietuvai ir kitoms naujoms demokratijoms neabejotinai suteikė daugiau galimybių spręsti iškilusias

socialines bei ekonomines problemas. Antra vertus, toji integracija suponavo ir tam tikrą įtampą. Stojimas į Vakarų struktūras demokratijos ir laisvosios rinkos patirties neturinčiai šaliai reiškė, vartojant metaforas, šuolį iš B lygos į aukščiausiąją lygą. Silpnėsnis žaidėjas tokioje lygoje tiesiog yra priverstas ieškoti paramos, paskatinimo, galų gale priedangos („stogo“). Dažnai tą priedangą silpnėsnis randa prisišliėjęs prie stipriausiojo. Tokia yra tiek politinė, tiek psichologinė logika. Ja grindžiamas ne tik paramos ir apsaugos siekis, bet ir galimybė realizuoti savo kompleksus, tarp jų ir megalomaniškus, – mat, su stipresniu lošėju ir silpnas tampa stipresnis. Būtent vadovaudamasi šia logika (neliečiant konkrečių detalių), Lietuva ir atsidūrė JAV ir Rusijos Federacijos santykių farvateryje.

Kalbant apie Lietuvos ir JAV santykius, pirmiausia, verta prisiminti tų santykių istorijos bruožus. Jų pakaktų susivokti, kad Lietuva Jungtinėms Valstijoms būdavo reikalinga ne tik kaip valstybė, kurios stabilu visuomenė, bet neretai ir kaip spaudimo bei provokavimo priemonė.

Prisiminkime, pavyzdžiui, garsiąją 1922 m. JAV suteikto Lietuvai vadinamojo *de jure* pripažinimo formulę. Ją analizuojant taip ir lieka neaišku – ar Lietuva pripažįstama kaip atskira nuo Rusijos valstybė, ar tik kaip Rusijos atkūrimo depozitas?¹⁹ Arba kitas, kur kas tragiškesnis pavyzdys: nereikia įrodinėti, kad 1945–1953 m. partizaninis karas Lietuvoje vyko turint vilties sulaukti JAV pagalbos²⁰. Žinoma, respublikai Amerika gali aiškinti, kad ji nebuvo įpareigota tą karą paversti pergale – išvaduoti Lietuvą iš sovietų. Bet taip pat akivaizdu, kad JAV, įvairiomis formomis palaikydamos lietuvių partizaninę kovą, iš esmės tuos partizanus paliko vienui vienus. Kitaip tariant, JAV savo elgesiu sąmoningai ar nesąmoningai prisidėjo prie partizaninės kovos Lietuvoje, tiksliau, – prie lietuvių tarpusavio žudynių – maksimalaus ištesimo. Pagaliau, visai nesenas epizodas: XX a. pabaigoje pradėjus irti sovietinei sistemai, JAV parėmė pereinamąjį nacionaliniu susitaikymu vadinamą modelį Lenkijoje (komunistų są-

jungą su „Solidarumu“). Tačiau analogiško modelio variantas Lietuvoje (komunistai ir Sąjūdis) JAV buvo nepriimtinas. Daugiausia dėl tokio JAV poveikio Lietuva pasirinko konfliktinį Nepriklausomybės atkūrimo (1990 m. kovo 11-osios) variantą²¹ ir atsidūrė prie tragedijos slenksčio. Baisiausia tragedija neįvyko. SSRS agresyvumas supliuško. Tik reikia turėti omenyje, kad įvykiai taip susiklostė ne tiek JAV, kiek demokratizuotis bandžiusios Rusijos pastangomis²².

Pateikti istorijos epizodai anaipol nerodytų aprioriškai negatyvaus ar skeptiško JAV nusiteikimo Lietuvos atžvilgiu. Iš principo partnerišką JAV nuostatą dėl Lietuvos galima traktuoti kaip pozityvią ir labai reikšmingą. Juo labiau kad pirmiau pateikti kontroversiniai istorijos epizodai buvo daugiausia sąlygoti pačios Lietuvos ir viso Vidurio ir Rytų Europos regiono problemų. Tačiau kartu istorinė patirtis liudytų, kad dėl labai skirtingų partnerių galios bei interesų parametrų jų vienokios ar kitokios sąveikos poveikis gali būti labai nevienareikšmiškas. Tam tikra prasme ši taisyklė tiktų ir Lietuvos santykiams su kitomis didelėmis galiomis, kartu ir su Rusija.

Sunku būtų vienareikšmiškai atsakyti į klausimą – kodėl po SSRS iširimo nesusiklostė normalūs kaimyniniai Lietuvos ir naujos Rusijos santykiai? Galimas daiktas, lėmė rusiškojo imperializmo inercija. Bet neabejotinai turėjo įtakos ir kitos šalies, lietuvių, reakcija – panieka rusams, ir ne tik kaip pralaimėjusiems šaltąjį karą, bet kartais ir tiesiog kaip atstovaujantiems kitai civilizacijai. O tokią poziciją buvo galima užimti pasikliaujant vizija, kad tikroji ir pagrindinė Lietuvos gynėja – stipriausioji pasaulio galia – JAV.

Beje, Lietuvoje jau nuo seno reiškiasi dvi skirtingos civilizacinės orientacijos – į Vakarus ir į Rytus. Tai objektyvi realija, kuri, esant palankiai normaliai aplinkai, gali pasitarnauti konstruktyviai Lietuvos visuomenės konsolidacijai. Vienpusiškas prioritetų tik Vakarams forsavimas, o Rytų pateikimas ko ne kaip blogio civilizacijos (lygiai kaip buvo sovietmečiu – prioritetų Rusijos civilizacijai forsavimas kartu neigiant Vakarus) tik labiau skaldo Lietuvos visuomenę. Aki-

vaizdu, kad tokia strategija paranki siekiant Lietuvą paversti politikos įrankiu.

Būtent todėl nereikia pamiršti ir pirmiau pateiktų istorinių pamokų, verčiančių atsargiai žvelgti į galimas – kartais netgi iš strateginių partnerių ateinančias – iniciatyvas, kurių praktinis poveikis gali sukelti visiškai nenaudingą Lietuvai ir regionui destabilizaciją. Kaip tokio pobūdžio iniciatyvas galima vertinti ir pastaruoju metu Lietuvos plėtotą antirusišką propagandą, ne be paskatinimo iš išorės. Beje, vienas aštresnių tos propagandos pasაžų – koncentravimasis į okupaciją ir įstatymo, pagal kurį Rusija, kaip SSRS paveldėtoja, privalėtų Lietuvai padengti 1940–1991 m. jai padarytą žalą, priėmimas. Šis įstatymas, priimtas Lietuvos Seime 2000 m. vasarą, akivaizdžiai atspindėjo grupinį interesą, ir dėl savo pobūdžio net gali būti laikytinas provokaciniu. Nes jeigu keltume prielaidą, esą Lietuvai pavyks „nutempti“ Rusiją į koki nors tarptautinį teismą, tai dar toli gražu neaišku, ar tame teisme ir Lietuvai nebūtų priteisiama išmoka – ir ne mažesnė, nei Rusijai.

Kitas pastarojo laikotarpio pasაžas – vadinamoji komunizmo nusikaltimų pasmerkimo kampanija, akivaizdžiai vedanti ne link komunizmo, kaip tragiško visos žmonijos istorijos laikotarpio, identifikavimo, bet link kovos su šiandienine Rusija, kaip valstybe. Ypač pažymėtina, kad Lietuva, eskaluodama tą kampaniją, kartu provokuojamai nepaiso istorinės realijos, kad tik dėl komunizmo buvimo lietuviai galėjo atgauti Vilnių ir Klaipėdą. Nekalbant jau apie tai, kad nesigilinama į akademinį istorikų – ir, visų pirma, JAV bei Jungtinių Karalystės – tyrimus²³. Jie tikrai neleistų daryti vienareikšmiškų propagandinių vertinimų, pastaruoju metu išivyravusių Lietuvos viešojoje erdvėje, ne tik smarkiai supaprastinančių istorinę tiesą, bet ir vedančių prie politinio klimato demoralizacijos, nesvarbu, kiek vienas ar kitas propagandistas skelbtųsi esąs kovotojas už moralę.

Žinia, Lietuva, kaip ir visos kitos Vidurio ir Rytų Europos šalys, siekdama galutinai įveikti sovietinę tradiciją, savo saugumui užti-

krinti pasirinko narystę NATO. Tai turėjo padėti išlyginti jėgų santykį ir tapti atsvara Rusijos spaudimui. Bet dėl Baltijos valstybių, kartu ir Lietuvos narystės būta rimtų abejonių. Dauguma europiečių bijojo, kad šių valstybių integracija į Šiaurės Atlanto aljansą ne sustiprins jų saugumą, bet priešingai – jį silpnins, nes tai didins priešišumą su Rusija. Baltai tvirtino priešingai – tik narystė NATO padės stabilizuoti santykius su Rusija, o tai sukurs palankesnę geopolitinį klimatą visoje Rytų Europoje²⁴. Šiai nuomonei galų gale pritarė ir JAV administracija, o jų pozicija sėkmingai Baltijos valstybių integracijai buvo neabejotinai lemianti.

Tačiau tik spėjo nuskambėti istorinio lūžio prie Baltijos – Estijos, Latvijos ir Lietuvos įstojimo į NATO – iškilnių fanfaros, o jau, kaip ir spėjo europiečiai skeptikai, įtampa tarp Baltijos valstybių ir Rusijos ėmė kilti kone geometrine progresija.

Galima trumpai aptarti kontekstą, kuriame ta progresija reiškėsi. Prisiminkime 2004 m. Tuo metu jau ryškėjo negatyvūs JAV karo Irake padariniai, o Vladimiro Putino Rusija, jau gerokai aptramdžiusi savo separatistus, vis stipriau reiškė savo nuomonę tarptautinėje arenoje – ypač pabrėždama JAV nesėkmes Irake ir skatindama anti-amerikietiškas Irano tendencijas. Suprantama, amerikiečių tai nežavėjo. Bet atvirai pradėti konfliktuoti su Rusija neatitiko amerikiečių interesų, nes ji, šiaip ar taip, tebebuvo vadinamosios Antiteroristinės koalicijos partnerė. Taigi, tokiaime kontekste ir atsirado kontrahentų – pirmiausia, Baltijos šalys ir Lenkija, – kurie savotiškai pradėjo pavaduoti JAV arba atlikti JAV priedangos funkciją. Minimi kontrahentai, pradėję agresyvią provokacinę politiką Rusijos atžvilgiu, turėjo atlikti mažiausiai dvi svarbias funkcijas: viena, jie turėjo versti Rusiją sutelkti į juos savo dėmesį ir eikvoti savo išteklius, o antra – konfliktų židinių susidarymas Rusijos pasienyje turėjo mažinti viešosios erdvės dėmesį JAV problemoms.

Šia proga verta pažymėti, kad nė vienos iš tų funkcijų vadinamiesiems kontrahentams nepavyko įgyvendinti. Nes, visų pirma, Rusija,

nors ir atkreipė pakankamai rimtą dėmesį į jos pašonėje išdygusius ir jai komplikacijų keliančius „mažuosius kaktusus“, vis dėlto anaipatol nepaleido iš akių ir tikrojo komplikacijų šeimininko. Kita vertus, dėmesys amerikiečių problemoms nemažėjo daugiausia dėl tų pačių problemų didėjimo pagreičio. Tad tokiaame kontekste kontrahentams beliko aštrinti savo veiksmus nuo propagandinių šedevrų gaminimo (pavyzdžiui, Rusijos karo lėktuvo virš Lietuvos avarijos interpretavimo kaip specialios rusų šnipinėjimo akcijos, Rusijos nepasitenkinimo dėl JAV priešraketinių sistemų dislokavimo Čekijoje bei Lenkijoje įvardijimo „agresyvia retorika“ ir t. t.) iki galimo mažesnio ar didesnio įsitraukimo į regioninį karinį konfliktą (koku tapo 2008 m. rugpjūčio konfliktas Gruzijoje).

O realus Lietuvos vaidmuo JAV ir Rusijos santykiuose gali išryškėti išsiaiškinus buvusius ir apsibrėžus galimus JAV ir Rusijos santykių scenarijus. Tikėtina, kad tie santykiai gali aštrėti, nes JAV tęsia vadinamąją anakondos strategiją herlando, kartu ir Rusijos atžvilgiu. Vis dėlto betarpiško tų galių susidūrimo tikimybė labai abejotina. Rusijai pulti JAV reikštų susinaikinimą, o JAV sunaikinti Rusiją – per didelė rizika patirti nemažų nuostolių. Be to, abejotina, kad JAV strategiškai suinteresuota Rusijos, kaip galios, išnykimu, nes tuo atveju labai sumažėtų Kinijos ir islamiškojo pasaulio stabdymo galimybės. Tai vargiai atitiktų JAV interesus. Vadinasi, tikėtiniausias scenarijus – JAV tik tės laipsnišką ribotą spaudimą Rusijai kaip varžovei, kartu palaikydamos ją kaip atsvarą kitiems pasaulio varžovams. Toliau atveju Lietuva turėtų gerai apmąstyti savo galimą vaidmenį JAV strategijos farvateryje Rusijos atžvilgiu.

b) poveikis ES kontekste

JAV kontrahentai Rytų Pabaltijyje atliko dar vieną funkciją – ardė ES pastangas konsoliduoti savo užsienio politiką. O to padarinys – vis labiau ryškėja kontrahentų santykių ne tik su Rusija, bet ir su ES problemiškas.

Bendras, sakytume, propagandos „numoralėjimo“ kontekstas, būdingas postmodernistiniam pasauliui, neužmaskavo Lietuvos elgesio, gal net priešingai – jį tik išryškino. Jau vien dėl to, kad tame kontekste Lietuvos balsas skambėjo stipriau nei kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių, nekalbant apie Vakarų europiečius. Maža to – Lietuvos elgesys dažnai išsiskyrė ne tik savo agresyvumu Rusijos, bet ir pačios senosios Europos atžvilgiu. O tai gana sunku paaiškinti politinė, ekonomine ir galiausiai moraline logika.

Narystė ES naujoms šalims – kartu ir Lietuvai – reiškė milijardines išmokas iš „senosios Europos“. Tačiau, užuot jautusi elementarų dėkingumą ES senbuvėms arba bent jau buvusi su jomis mandagi, Lietuva užėmė priešingą poziciją: reikalavo didžiausių išmokų, neatsižvelgdama į reiškiamas abejones, ar gautas sumas sugebės panaudoti? Kartu Lietuva, pati dar nespėjusi Europos Sąjungoje kaip reikiant apšilti kojų, ėmėsi energingo lobizmo neatidėliojant priimti į ES ir Ukrainą bei Gruziją. O kai Lietuvos prezidento buvo paklausta – kokiomis gi lėšomis, jo manymu, turėtų būti finansuojama tų naujokių narystė? – šis nedvejodamas atkirto – „lėšų yra“, tarsi būtų buvę kalbama apie jo paties kišenę. Be finansinių klausimų, Lietuva ES darė ir politinį spaudimą. Ji „senąją Europą“ apipylė kaltinimais Rusijos realijų „nesupratimu“, „pasyvumu“ kovojant už demokratijos plėtrą ir kt.

Taigi, Lietuva, užsipuldama ne tik Rusiją, bet ir Europą, neretai nusirisdavo iki liūdnai pagarsėjusios „dviejų priešų“ strategijos. Reakcijos nereikėjo ilgai laukti. 2005–2006 m. sandūroje kilo vadinamojo „Nord Stream“, t. y. dujotieko, kuris sujungtų Rusiją ir Vakarų Europą apeinant Baltijos valstybes, idėja. Taip vėl išryškėjo savotiškų žnyplių, istorijoje jau ne kartą iškirpusių iš politinio žemėlapių Rytų Pabaltijo junginius, nepatenkinusius nei Rytų, nei Vakarų, kontūrai.

Tačiau šis rimtas įpėjantis signalas bent jau Lietuvai tik dar labiau paskatino ankstesnę politinį jos kursą. Toks Vilniaus elgesys negalėjo

nekelti įtarimo, kad Lietuva savo veiksmais išreiškia interesus tų jėgų, kurios nenorėtų, kad ES toliau klestėtų. Panašu, kad taip Lietuva ir vėl atsidūrė JAV ir Rusijos interesų susikirtimo smaigalyje.

Kitaip tariant, Lietuvos užsienio politika atsidūrė tarsi užburtame rate. Manoma, kad jei kiltų Rusijos agresija, tik JAV gintų Lietuvą. Antra vertus, Lietuva vedė tokią politiką, kad ir teliko laukti agresijos. Neatsitiktinai susiklosčius tokiai padėčiai Lietuvoje buvo kilusi diskusija, ar veiktų Šiaurės Atlanto sutarties penktasis straipsnis, numatantis NATO narių pagalbą blokui priklausančiai ir agresiją patiriančiai valstybei? Nors diskusijos metu nusvėrė to straipsnio gyvybingumo argumentai, deja, niekas net nepabandė svarstyti – o ką iš tikrųjų reikėtų Lietuvai ir jos piliečiams garsiojo straipsnio veikimas? Vieno iš Lietuvos užsienio reikalų ministerijos vadovų per pasisakymą televizijoje buvo pasiūlyta tiesiog „nebijoti“, pateikiant tai vos ne kaip naują lietuvių padarytą saugumo teorijos bei praktikos išradimą. Kaip čia neprisiminti garsaus semiotiko Algirdo Greimo minties, kad lietuviai tebeturi polinkį gyvenimą matuoti tik mirties kriterijumi.

Lietuvos užsienio politika ir Rusijos demokratizavimo vizija

Oficiali Lietuvos užsienio politikos doktrina – vykdyti vertybinę politiką²⁵. Turimi galvoje demokratijos ir tautų apsisprendimo principai. Tačiau praktiškai vargu ar buvo galima pagrįsti vertybėmis Lietuvos Rytų politiką. Pavyzdžiui, Lietuva įnirtingai puolė Rusiją ir Baltarusiją už nusižengimus demokratijai, bet kažkodėl labai norėjo draugauti su Azerbaidžanu, Kazachstanu, pagaliau su ta pačia Gruzija, kurių demokratijos kokybės keltų nemaža klausimų. Jeigu Lietuva pasisako už Čečėnijos ar Buriatijos apsisprendimą, tai dar anaip tol nereiškia, kad iš kokių nors Rusijos erdvių susikūrusioje naujoje nepriklausomybėje būtų daugiau demokratijos nei pačioje Rusijoje. Ką jau kalbėti apie kitus elementarius civilizacinius parametrus.

Vadinasi, ne vien vertybės motyvavo Lietuvos Rytų politiką. Visai tikėtina, kad ši politika yra grindžiama konkrečiais interesais. Kokiais gi?

Vienas iš tokių interesų yra mėginti silpninti Rusiją kaip galią. Regis, samprotaujama maždaug taip: kuo daugiau erdvių bus atplėšta nuo vienokios ar kitokios Rusijos įtakos, tuo labiau tai savaime ją silpnins, kartu silpnins ir jos keliamas grėsmes. Beje, bene dažniausiai tokio samprotavimo argumentas yra garsi Zbignevo Brzežinskio tezė, kad tik atplėšus Ukrainą nuo Rusijos įtakos bus galima pakirsti rusiškąjį imperializmą²⁶.

Tačiau kuo paremta ši Z. Brzežinskio tezė? Argi jau nebuvo istorijoje atvejų, kai Ukrainą bandyta atplėšti nuo Rusijos? Be LDK istorinės interliudijos, juk buvo ir Lenkijos mėginimų ta linkme XVII a., ir Švedijos – XVIII a., ir Prancūzijos – XIX a., ir vėl Lenkijos, ir net du Vokietijos mėginimai XX a., ir visi tie mėginimai ne tik kad nesumažino, bet ir priešingai – paskatino Rusijos agresyvumą. Be to, neabejotina, kad Ukraina būtų tik etapas vadinamajam Rusijos imperializmui pažaboti. Po jos turėtų eiti Pavolgio totorių *irridenta*, paskui Šiaurės Kaukazas, Sibiras ir taip būtų logiškai prieita prie nacių projekto pradedant garsųjį Barbarosos žygį. Bet dar niekada Europa nepatyrė tokio rusų kareivių bato spaudimo, kaip dėl Barbarosos akcijos. Tai kur garantija, kad ir vėl nebus taip pat, kaip jau „nuobodžiai“ daug kartų kartojosi istorijoje?

Tiesa, visi istoriniai bandymai įveikti Rusiją gali nublankti prieš NATO kaip kolektyvinės struktūros – o ne atskiros valstybės – galią plėtoti demokratiją iš Vakarų į Rytus. Tai išties naujas galingas veiksnys. O jo galia ligi šiol lyg ir nepatyrė kokio nors rimtesnio atkirčio. Tačiau negalima užmiršti, *kur* NATO išsiplėtojo palyginti sėkmingai, ir *kur* ji net nebando skverbtis Argi maža konfliktų į pietus nuo Anatolijos (azijinė Turkijos dalis) link Izraelio? Argi nebuvo prasmės NATO užsiimti Šiaurės Afrikos stabilizavimu arba bent jau pacifikavimu? Bet tomis kryptimis kol kas iniciatyvos imdavosi tik

valstybė, betarpiškai susijusi su minimais regionais. Kol kas yra tik vienas panašaus pobūdžio regionas, t. y. Afganistanas, kur NATO investavo savo galias ir autoritetą. Bet turint galvoje pastarąjį atvejį, negalima užmiršti ir tos aplinkybės, kad akcija į Afganistaną buvo palaikyta Jungtinių Tautų, o galų gale ir tos pačios Rusijos. Ir nepaisant to – anaipol neaišku, kuo ta NATO akcija Afganistane baigsis.

Taigi, apžvelgus NATO plėtotės erdvinę dimensiją, ar nėra pagrindo rimtai prielaidai, kad Aljansas gali būti efektingas tik iš esmės vienos civilizacijos, tai yra Vakarų Europos civilizacijos, išsiplėtojimo ribose. Ir jokių garantijų, kad ryškesnis bandymas tas ribas peržengti bus sėkmingas.

Beje, NATO plėtotės ribas rodytų ne tik jos faktinė erdvinė dimensija, bet ir galimų naujų pretendenčių visuomeninės nuotaikos. Ar neiškalbingas faktas, kad už narystę NATO pasisako tik apie 20–30 procentų Ukrainos gyventojų? Žinoma, yra sovietinės propagandos apie NATO kaip blogi inercija. Be abejo, galima tikėtis ją sumažinti ar net įveikti. Bet kol kas tai tik viltys ir prielaidos. Lygiai taip pat ta priešiško inercija gali laikui bėgant ir didėti. Panašiai kaip atsitiko Rusijoje, kur po 1990 m. transformacijų euforijos Vakarų atžvilgiu kilo nusivylimo ir net atmetimo reakcija.

Panašių abejonių būtų ir dėl Gruzijos, nors ten, kaip skelbiama, pasisakančiųjų už narystę NATO yra dauguma. Bet kokiais motyvais ta dauguma vadovaujasi? Ir kiek ji stabili bei patikima? Ar ne tiek pat, kiek gruzinių deklaracijų apie ištikimybę demokratijai susipynimas su imanentiniu jų didžiavimusi Josifo Džiugašvili – Stalino asmenybe?

Visi tie klausimai kol kas neturi aiškių atsakymų. Tačiau jie sukuria pakankamą pagrindą būti atsargiems. Tokioje padėtyje blaivus ir atsakingas protas diktuočių buvusios SSRS erdvės subjektų atžvilgiu vykdyti ne kietą spaudimą, bet taikyti vadinamojo švelnaus pobūdžio saugumo priemones. Beje, pirmenybę tokioms priemonėms bent jau oficialiai demonstruoja faktiškai visos NATO ir ES šalys pačiu aukš-

čiausių lygiu, neišskiriant net ir JAV. Tik Lietuva vis dar nori laikytis bekompromisės pozicijos.

Tad kokia gi tokios pozicijos logika?

Jau minėta, kad oficialūs tos pozicijos motyvai – vertybiniai, t. y. demokratijos ir saugumo plėtotė į Rytus. Šiuos motyvus tarsi sustiprintų ir pastaruoju metu išryškėjusios retorikos korekcijos. Pradėta daryti pareiškimus apie norą draugiškai sugyventi su Rusija, būtinumą ją gerbti, norą su ją derėtis, jai padėti ir kt.²⁷

Tačiau praktinė Lietuvos užsienio politikos sklaida verčia abejoti idealistiniais motyvais. Štai keli pavyzdžiai.

a) Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos atkūrimo vizija

Pakartosime dar kartą. Nepanašu, kad minėti retorikos pokyčiai užgožė gerokai anksčiau išryškėjusią tendenciją – plėtoti Lietuvos įtaką Baltarusijoje bei Ukrainoje. Mėginimai remiasi istorine idėja – bendru Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos (LDK) paveldu. Tiesa, nepalieka abejonės, kad po šia kilnia idėja gali būti paslėptas planas reanimuoti LDK, nors ir aiškinama, kad šis kursas neturįs nieko bendra su ekspansija ar agresyvumu, bet yra paremtas pačių baltarusių bei ukrainiečių entuziazmu.

Žinoma, galima į tokias interpretacijas žiūrėti su ironija bei humoru – kaip tai daro autoriai, – tačiau reikia turėti galvoje, kad tos interpretacijos skelbiamos ne kokių gatvės politikierių, bet žinomų profesorių ir atsakingų politikų. Kitaip tariant, tai ne vien tušti žodžiai, o praktiškai vykdomos užsienio politikos apraiškos. Pabrėžtina, kad akcentas dedamas ne į LDK pilietines tradicijas, o tiesiog į formalią LDK erdvinę plėtrą, rodančią tik tai, kad netikima nei Ukrainos bei Baltarusijos valstybingumu, nei galų gale – pačios dabartinės Lietuvos valstybės gyvybingumu.

Taigi, būtų kalbama net ne apie Ukrainos ar Baltarusijos, kaip valstybių, perviliojimą iš Rusijos įtakos į Vakarų stovyklą, bet apie naujo, esą, demokratinio daugiakultūrio valstybinio junginio, geo-

grafiškai lyg ir atitinkančio istorinę LDK, sukūrimą. Vadinas, maštoma apie jau susiformavusių modernių nacijų – lietuvių, ukrainiečių, baltarusių – transformavimą į naują, dar negirdėtą ir neregėtą naciją, panašią į naujų Jungtinių Valstijų sukūrimą Rytų Europoje.

Tam tikra prasme tokie ketinimai neturėtų stebinti: eilinis rusas svajoja atkurti SSRS, neretas italas vizijose regi Romos imperiją, tai ko stebėtis, kad ir lietuvis stengiasi neatsilikti. Tik kaip su realijomis?

Pirmiausia, kyla klausimas, o kaip kuriant naują naciją bus įveiktas pačių lietuvių prisirišimas prie gimtosios kalbos ir lietuviškos etnografinės kultūros? Juk tai reikš pasukti istoriją šimtmečiu atgal arba nepaisyti to istorijos etapo padarinių. Gal manoma, kad grėsė etnokultūrai paprastai pajuntama tik tais atvejais, kai neturima savo valstybės? Gal tikimasi patenkinti lietuvių tuštybę, jei būtent jie taps slavišką jūrą primenančios LDK atkūrėjais, nesvarbu, kad toje jūroje vargiai besimatys lietuviški gintarai? O gal tiesiog vadovaujamesi tradiciniu šiam kraštui principu: viską sprendžia vada, o visi kiti – klusniai eis paskui juos – didžiuosius kunigaikščius, bajorus, nomenklatūrą, ekscelencijas... Bet vis viena liktų praktinis klausimas – kokiomis gėrybėmis, kokiomis vertybėmis didis lietuvis mano patraukti Rytų gudų populiacijas, jeigu vos vos susitvarko su savo paties populiacija?

Kitas klausimas, ko gero, rimtesnis. Juk LDK politinės vizijos eskalavimas galų gale reiškia įtampą, o galiausiai ir priešpriešą su Rusija. Jeigu Lietuva toliau tęs savo dabartinę užsienio politiką, konfliktas su Rusija gali pasiekti kritinį tašką. Tada bus galimi du variantai – arba Rusija kapituliuos, t. y. sprendama dilemą tarp valstybės ir demokratijos Maskva pasirinks demokratiją ir galiausiai suirs, arba Rusija panaudos savo kraštutines priemones – karinę jėgą. Pirmo varianto tikimybė – 1991 m. scenarijaus pasikartojimas – gana maža. Kur kas didesnė tikimybė, kad Rusija, varoma į kampa, šį kartą griebsis kraštutinių priemonių.

Bet net jeigu atmesime susidūrimo su Rusija perspektyvą, net jeigu apskritai atmesime Rusijos veiksnį, tai vis viena liks klausimas – kokį realų pagrindą turi LDK atkūrimo konceptas? Nebent tą, kad lietuviai vėl nori gyventi kartu su buvusiomis SSRS tautomis, sukūrę tarsi kažkokį naują SSRS variantą. Panašu, kad aptarta koncepcija – tai tik vienas iš propagandinių bandymų pridengti bendrą politiką, suformuotą kažkokiame viename centre, tą pačią politiką, kurią sėkmingai gali vykdyti ir estai bei latviai, nors pastarieji ir neturi LDK tradicijų (tiesa, net ir šiame kontekste galime prisiminti Estijos prezidentą Tomą Hendriką Ilvesą, pasiūliusį Rusijoje gyvenantiems ugrofinams suteikti nacionalinio apsisprendimo teisę).

b) Alternatyvus vamzdžio paieškos

Kitas praktinis aptariamos Lietuvos užsienio politikos aspektas – energetinis, įglaudavęs geopolitinius GUAM'o, Demokratinio pasirinkimo bendruomenės ir pan. kontūrus. Formaliai šie kontūrai atspindėjo ir Lietuvos užsienio politikos doktrinos skelbiamus vertybinius imperatyvus. Kita vertus, aktyvus Lietuvos dalyvavimas minėtuose forumuose atspindėjo ir pragmatinį, nacionaliniu interesu pagrįstą siekį – alternatyvių energijos žaliavų paieškas.

Tačiau šis savotiškas dualizmas kelia panašų klausimą, kurį svarstėme ir LDK atkūrimo vizijos kontekste. Ar to alternatyvus vamzdžio paieškos yra tikslas pats savaime, ar tai tik dar vienas Rusijos ardymo bendros strategijos variantas?

Galimas daiktas, kad dauguma Lietuvos politikų bei verslininkų alternatyvų vamzdį laiko prioritetiniu. Galbūt net dedama pastangų tą gyvybinį Lietuvos ūkiui tikslą atsieti nuo politinių interesų ar potekščių. Tačiau kad ir kokios būtų pastangos ar norai, to siekio įgyvendinimas yra griežtai sąlygotas politinio konteksto.

Kontekstas, žinia, nevienareikšmis, nes jame pakankamai aki-vaizdžiai matomi besikertantys privatūs, grupiniai, o dažnai ir su tuo

susiję politiniai interesai. Jų nedetalizuojant galima drąsiai teigti, kad šių interesų susidūrimo padarinys – stringanti šalies ūkio apskritai modernizacija, iš esmės virstanti grėsme šalies gyvybingumui. Panašu, kad būtent šis kontekstas nemažai prisidėjo prie to, kad alternatyvaus vamzdyno paieškos užsienio politikos priemonėmis virto įtampą su Rusija didinančiais veiksniais. Paprasčiau kalbant, nesugebėjimas suderinti vidinius grupinius interesus prisidėjo prie savotiško viešosios užsienio politikos deformavimo. Ir iki tol pasitaikydavo skambių pareiškimų apie Rusiją kaip grėsmę ir blogį, o jų kontekste ištrūkęs šūkis „Neprileisime Ivano prie vamzdžio“ virto paradigmine šalies užsienio politikos linija.

Žinoma, paradoksalu, kad tai ištarė atstovas tų, kurie tos priklausomybės nesikratė ir netgi jos sąskaita kūrėsi gerovę. Bet būtent ši frazė simbolizavo Lietuvos patekimą į užburtą ratą – imti energetinius šaltinius iš Rusijos ir tuo pačiu metu deklaruoti, kad faktinė, reali Lietuvos energetinė priklausomybė nuo Rusijos yra absoliutus blogis. Būtent tokiam kontekste buvo imtasi pastangų ieškoti ir surasti alternatyvių energijos tiekimo kanalų. Netrukus paaiškėjo, kad tai nėra realu. Ir ne tiek dėl galimų technologinių sunkumų ar nesusuderinamumų, bet daugiausia dėl to, kad tos paieškos buvo vykdomos su priešišku Rusijai vėliava. Matyt, neverta priminti tų epizodų, kurie parodė, kad „mosikavimas“ tokia vėliava galimose energetinių alternatyvų šalyse joms nepriimtinas. O šiandien ginčytis, ar tai buvo nuoširdi šių šalių reakcija, ar inspiruota tos pačios Rusijos, beprasmiška.

c) Vadinamosios iliustracijos problema

Po to, kas pasakyta, nori nenori tenka apsistoti ir prie dar vieno aspekto, klasikine prasme, atrodytų, gana tolimo užsienio politikos sričiai, tačiau faktiškai darančio stiprų poveikį Lietuvos užsienio politikai. Formaliai būtų kalbama apie vadinamąją iliustraciją, tai yra identifi-

kavimą, – tiksliau, tik bandymus identifikuoti – slaptuosius buvusio sovietinio režimo saugumo tarnybos, vadinamos KGB, agentus.

Tačiau reikia turėti omenyje, kad Lietuvoje visas sovietmetis traktuojamas kaip okupacija, *ergo* visi, bendradarbiavę su sovietine santvarka, – kolaborantai, kitaip tariant, išdavikai. Todėl nenuostabu, kad ties savotiška nelegalumo riba atsiduria ir visa plejada buvusio sovietinio elito, nors formaliai šis visuomenės sluoksnius daugeliu atvejų dalyvauja ir šiandieninės Lietuvos elite. Tokia dvilypė situacija turi labai neigiamą poveikį visam Lietuvos gyvenimui, taip pat užsienio politikai.

Viena iš susidariusios padėties apraiškų – daugumas pirmiau neigatyviai įvertintų Lietuvos užsienio politikos veiksmų buvo inicijuoti konkrečių asmenų, turėjusių vienokią ar kitokią išipareigojimą sovietinei santvarkai ir kartu tuometinės Lietuvos siuzerenui – Maskvai. Nors ir paradoksalu, vis dėlto tie buvę „anos“ orientacijos veikėjai dabar dažnai demonstruoja kaip tik priešingą orientaciją. Ir yra pagrindo spėti, kad tokią „konversiją“ lemia ne kokie nors slapti išipareigojimai (nors tokios galimybės atmesti taip pat negalima), bet, visų pirma, noras bet kokia kaina parodyti lojalumą šiandieninei orientacijai. Nes tik taip tikimasi dabartinėje, kryžiaus karą su komunizmu kariaujančioje Lietuvoje savotiškai įsiteisinti ir pagaliau – tiesiog visuomeniškai re-alizuotis.

Akivaizdu, kad susidarė užburtas ratas. Dėl įvairių priežasčių (galima atskaitos tašku laikyti ir 1990 m. kovo 11 d. sprendimus) Lietuvoje ėmė skleistis kategoriška, faktiškai vadinamojo sovietmečio, t. y. Lietuvos priklausomybės SSRS laikotarpio, atmetimo nuostata. Deja, tą nuostatą perkeltine prasme galima prilyginti pjovimui šakos, ant kurios sėdima. Plačiau neaptariant aspektų, susijusių su pačiu Lietuvos valstybingumu, verta pažymėti, kad totalus sovietmečio neigimas yra visiškai nelogiškas to paties Lietuvos valstybingumo, – visų pirma, valstybės teritorijos – atžvilgiu.

Šiame kontekste apsistosime prie asmenybių aspekto. Jeigu visi tie, kurie bendradarbiavo su sovietiniu režimu, yra išdavikai, tai lo-

giška būtų visus juos atriboti nuo aktyvaus politinio gyvenimo Lietuvoje. Tačiau praėjęs dvidešimtmetis akivaizdžiai rodo, kad tokia logika visiškai prieštarautų realijoms, nes ja vadovaujantis paprasčiausiai vargiai kam beliktų užsiimti Lietuvos politika. O tai reiškia, jog nemaža dalis (jei ne didžioji) dabartinio Lietuvos elito yra daugiau ar mažiau „buvę“ ir sovietmečio elito atstovai. Tačiau šiandieninis šalies viešasis gyvenimas sukonstruotas taip, kad bet kas bet kada gali iškelti klausimą dėl bet kurio „buvusiojo“ dabartinės Lietuvos kriterijų atitikimo. Vargu ar reikia aiškinti, kad „iškeltojo į dienos šviesą“ likimas pakibs ore priklausomai nuo to, kiek atsakingas politines pareigas jis turi. Suprantama, kiekvienas iš potencialiai demaskuotųjų, paprastai tariant, „pakabintųjų“, asmenų stengiasi kaip išmano, kad ant jo nekristų „dievų pyktis.“

Problema iškyla konkrečiais atvejais, kai „pakabintajam“ tenka daryti sprendimą susikirtus Lietuvos politinių grupuočių interesams su nacionaliniu interesu. Tokioje situacijoje politiškai pažeidžiamas veikėjas, labiausiai tikėtina, darys sprendimą, nekeltantį abejonių dėl jo atsiribojimo nuo visko, kas kelia prosovietiškas ar prorusiškas asociacijas, ir tas sprendimas toli gražu faktiškai nebus nacionalinio intereso naudai.

Štai keli pavyzdžiai.

Maždaug prieš dešimtmetį svarstant papildomos dujotiekio iš Rusijos atšakos (vadinamojo Gintarinio dujotiekio) per Lietuvos teritoriją į Vakarų tiesimo klausimą²⁸, iškilo dilema – dalyvauti ar ne šiame projekte. Nugalėjo pozicija tų, kurie aiškino, jog dalyvavimas projekte reikštų ir Rusijos įtakos stiprėjimą, nesistengiant iš esmės skaičiuoti tokio projekto pridėtinės vertės (geopolitinės, politinės, ekonominės ir kt.) besiruošiančiai tapti NATO ir ES nare Lietuvai. Kitaip tariant, buvo pasirinktas paprasčiausias kelias, rodantis vengimą prisiimti asmeninę atsakomybę, kartu ir už pirmiau įvardytos problemos sprendimą. Šiandien belieka spėlioti, ką reikš Lietuvai ją apeinančio dujotiekio tiesimas gintarine Baltijos jūra?

Panaši tendencija išryškėjo ir sprendžiant konkretų Lietuvos piliečių santaupų, sovietmečiu laikytų „Vnieštorgbanke“, grąžinimo klausimą. Po tam tikrų Lietuvos diplomatų pastangų su Rusija buvo beveik sutarta šias santaupas grąžinti. Tačiau prieš pat susitarimo pasirašymą Lietuvos Respublikos Seime staiga buvo nuspręsta priimti „patriotinį“ įstatymą, pagal kurį Rusija privalėjo padengti Lietuvai okupacijos žalą. Tuo, kad lietuviai savo santaupų neatgavo, neverta stebėtis, nes minimo įstatymo kontekste tų santaupų grąžinimas galėjo būti interpretuojamas ir kaip Rusijos pradėtos išmokos už okupaciją. O tai argi nerodo, kad ir vėl buvo nueita mažiausiai asmeninės atsakomybės reikalaujančiu keliu.

Abu atvejai verčia rimtai susimąstyti, ar išties lengva Lietuvoje priimti atsakingą, racionalų sprendimą. Panašu, kad tą gali padaryti tik turintys įtakos ir kartu visiškai nepažeidžiami politikai.

Vietoj išvadų – ką daryti arba ko nedaryti?

Paprasčiausias atsakymas į iškeltus klausimus būtų toks – rimtai svarstyti tai, kas per pastaruosius penkerius metus buvo daroma Lietuvos užsienio politikos srityje. Regis, Lietuvai derėtų atsakyti placdarminių bei bastioninių nuostatų, konfliktiškumo, beapeliacinio principingumo ir tuščio moralizavimo.

Būtų didelė klaida mestis į kraštutinumus, net bandant persvarstyti narystės NATO tikslingumą. Šiaurės Atlanto aljansas lieka pagrindinis stabilumo Europoje, kartu ir Lietuvoje garantas. Taip pat būtina neužmiršti vienos iš svarbiausių sąlygų, dėl kurios narystė Aljanse tapo reali, t. y. ne kartą minėto gero sugyvenimo su kaimynais principo.

Naudojantis NATO narystės pranašumais, vis dėlto reikėtų atsakyti ydingos *bandwagoning* pagundos ir stengtis pereiti prie normalaus balansavimo Lietuvos kolektyvinių įsipareigojimų ribose. Trumpai tariant, Lietuvai reikia pradėti labiau pasitikėti savimi. Visų

pirma, tai reikštų racionalaus sinkretizmo diegimą Lietuvos užsienio politikoje, sprendžiant nacionalinio tapatumo ir šalies geopolitinio kodo suderinamumo problemą.

Tam būtinos korekcijos ir vidaus politikoje. Reikėtų pereiti prie demokratinio Lietuvoje egzistuojančių politinių srovių „legalizavimo“. Tai turėtų padėti įveikti ypač ydingą praktiką, kai politikai, bijantys kaltinimų prosovietiniu kolaboravimu, ypač pasižymėjo „kovos su sovietiniu paveldu“ akcijomis, faktiškai pajungusiomis Lietuvos politiką svetimų valstybių interesams.

Būtent todėl verta dar kartą grįžti prie vadinamojo iliustracijos proceso, įvardijant jį kur kas tiksliau – sovietinio paveldo atmetimo procesu. Akivaizdu, kad dabartinė šio proceso sklaida, jo apimtys ir formos netarnauja Lietuvos politikos moraliniam klimatui bei šalies saugumui, nes dabar vykstančio procesu metu painiojami du skirtingi dalykai: svetimų valstybių agentų demaskavimas ir vidaus politinė kova. Riba tarp jų, žinoma, kartais gali būti neaiški, tačiau ji bus, jeigu įvairių politinių orientacijų kova vyks demokratiškai, o užsienio agentūros keliamas pavojus bus diferencijuojamas. Vienaip reiškiasi agentūros keliamą grėsmę šaliai vedant konfrontacinę užsienio politiką, kitaip – palaikant konstruktyvius tarpvalstybinius santykius.

Dar kartą reikia pabrėžti, kad pakeisti užsienio politikos kursą bet kuriuo atveju yra rizikingas dalykas. Pirmiausia todėl, kad keičiant užsienio politikos kursą neišvengiamai gali keistis jėgų pasiskirstymo struktūra, kurioje Lietuva egzistuoja. Tai gali skatinti savotišką JAV pasitraukimą, didėjančią Europos Sąjungos atsiribojimą, o Rusiją – užpildyti susidariusį vakuumą. Tikėtina, kad Rusija Lietuvos užsienio politikos pokyčius interpretuotų kaip silpnumo ženklą ir sustiprintų imperinį spaudimą. Taip pat neatmestina prielaida, kad JAV savo nepasitenkinimą reikštų konkrečiomis priemonėmis: pradedant finansinėmis ir baigiant galimomis slaptomis destabilizuojančiomis akcijomis.

Tačiau galimi sunkumai neturėtų gąsdinti, kelti pesimistinių nuotaukų ir skatinti pasyvumą. Destrukcinės orientacijos, t. y. nulinės sumos

žaidimo specifinės praktikos šalies užsienio politikoje atsisakymas, ir perejimas prie pozityvios, „win-win“ paradigmos reikštų ir persiorientavimą renkantis bendradarbiavimo partnerius – nuo įvairių jėgos akcijų šalininkų prie plusinės sumos žaidėjų. Nes reikia taip pat turėti galvoje, kad pirmiau aptartos Lietuvos užsienio politikos ydos daugiausia susiformavo dėl pačios Lietuvos siunčiamų neadekvačių realiųjų signalų apie save ir tikras ar tariamas grėsmes jai.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Lietuvos pozicija Europos Sąjungoje suprantama vis geriau // <http://www.urm.lt/index.php?741414974>; ES balsas Rusijos ir Gruzijos klausimu darosi vis tylesnis, teigia Latvijos prezidentas // BNS. 2008 m. lapkričio 3 d.; Prancūzija nesugebėjo įtikinti Lietuvos pasisakyti už ES ir Rusijos partnerystės derybų atnaujinimą // BNS. 2008 m. lapkričio 7 d.; Rusija įvykdė sąlygas, todėl reikia tęsti derybas, sako Sarkozy // BNS. 2008 m. lapkričio 7 d.; Sarkozy ragina atnaujinti ES ir Rusijos derybas, bet Lietuva akcentuoja neįvykdytą taikos susitarimą su Gruzija // BNS. 2008 m. lapkričio 8 d.; ES atnaujinis derybas su Rusija dėl naujos strateginės partnerystės sutarties, bet dialogas nebus lengvas // BNS. 2008 m. lapkričio 10 d.; ES narės, išskyrus Lietuvą, pritarė derybų su Rusija atnaujinimui // BNS. 2008 m. lapkričio 10 d.; Gruzijos prezidentas kalbės su Sarkozy prieš viršūnių susitikimą // BNS. 2008 m. lapkričio 12 d.

² Turimi galvoje Lenkijos žingsniai gerinti santykius su Vokietija, sutarimas dėl Rusijos Federacijos ministro pirmininko vizito į Varšuvą 2009 m. rugsėjį ir kartu Lenkijos užsienio reikalų ministro pareiškimas, kad Lietuva nesanti Lenkijos strateginė partnerė. Žr.: Minister Radek Sikorski w Moskwie: Wracamy do normalności // <http://wyborcza.pl/1,86738,4857629.html>; R. Sikorskis Lietuvos nevadina strategine partnere // <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=21809676&rsslk=true>

³ America, Russia and Europe Address by Michael Mandelbaum at Kennan Institute, Woodrow Wilson Center Washington, D.C., October 17, 2008

⁴ R. Žiliukaitė, A. Ramonaitė, L. Nevinskaitė, V. Beresnevičiūtė, I. Vinogradnaitė. Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis. Vilnius, 2006. P. 243–260.

⁵ Diskusija šiuo klausimu žr.: J. D. Fearon. Domestic Politics, and Theories of International Relations // Annual Reviews of Political Science. 1998, no. 1, p. 310; D. R. Putnam. Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games // International Organization. Vol. 1, no. 42, issue 3 (summer, 1988), p. 430–431; M. G. Fry, A. N. Gilbert. A Historian and Linkage Politics: Arno Mayer // International Studies Quarterly. Vol. 26, no. 3 (September 1982), p. 425–444; H. A. Kissinger. American Foreign Policy (3 ed.). New York: W.W. Norton & Company, Inc., 1977. P. 16 ir kt.

⁶ Šia tema žr.: Ch. Hill *The Changing. Politics of Foreign Policy*. Aalgrave, Macmillan, 2003. P. 37–40, 118; W. Bloom. *Personal Identity, National Identity and International Relations*. Cambridge University Press, 1993. P. 79–89.

⁷ Č. Laurinavičius. Augustino Voldemaro užsienio politika ir Lietuvos geopolitika 1927–1929 m. // Č. Laurinavičius *Politika ir diplomacija*. Kaunas: Naujasis lankas, 1997. P. 188–226; A. E. Senn. *The Great Powers Lithuania and the Vilna Question 1920–1928*. Leiden, 1966. P. 179–197; V. Žalys. *Lietuvos diplomacijos istorija*. Vilnius, 2006. T. I. P. 15–29; V. Žalys. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje 1923–1939 m.* Luneburg, 1993.

⁸ E. Motieka. Baltijos valstybių integracija: ar mokomės iš praeities klaidų? // *Lietuva ir jos kaimynai. Metinės konferencijos tekstai*. Vilnius: Pradai, 1996. P. 35–41; N. Statkus, E. Motieka, Č. Laurinavičius. *Geopolitiniai kodai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003. P. 118–132.

⁹ T. Janeliūnas, R. Lopata. *Šaltasis karas: tarptautinė sistema ir Europos politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. P. 41–42.

¹⁰ J. Dean. *The Future of Berlin* // E. Moreta (ed.). *Germany between East and West*. Royal Institute of International Affairs: Cambridge University Press, 1989. P. 172.

¹¹ E. Lucas. *Naujasis Šaltasis karas: Kremliaus keliama grėsmė Rusijai ir Vakarams*. Vilnius, 2008. 342 p.

¹² J. Bugajski. *Šaltoji taika: Naujasis Rusijos imperializmas*. Vilnius: Artlora, 2006. 319 p.

¹³ F. Fukuyama. *The End of History and The Last Man*. Free Press, 1992.

¹⁴ C. A. Wallander (ed.). *The Sources of Russian Foreign Policy After the Cold War*. Boulder, Colo: Westview, 1996. P. 41–68.

¹⁵ Č. Laurinavičius, R. Lopata, V. Sirutavičius. *Military Transit of the Russian Federation through the Territory of the Republic of Lithuania – Rusijos Federacijos karinis tranzitas per Lietuvos Respublikos teritoriją*. Vilnius, 2002. P. 73.

¹⁶ *Naujasis Stalino statusas Rusijoje* // <http://www.alfa.lt/print/10242866>

¹⁷ Tuo nesunku įsitikinti kiekvieną savaitę vartant „Lietuvos Rytą“ šeštadieninį priedą „TV antena“, kuriame pateikiami Rusijos televizijos kanalų žiūrimumo reitingai.

¹⁸ Šiame kontekste taip pat prisimintinos dabartinės ukrainiečių ir rusų „kovos“ dėl Taraso Bulbos istorinio įprasminimo nacionalinėse kinematografijose. Ta proga Rusijoje plačiai pasklido toks anekdotas: „Ukrainoje kino filmas „Tarasas Bulba“ rodomas su ukrainietiškais subtitrais. Kad galicai galėtų mėgautis reginiu, prieš kino-seansą jiems išdalijami teatriniai žiūronai ir kamštukai ausims užsikimšti.“

¹⁹ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus. *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*. Vilnius: LII leidykla, 2005. P. 136.

²⁰ L. Mockūnas *Pavargęs herojus*. Vilnius: Baltos lankos, 1997. 567 p.

²¹ Č. Laurinavičius, V. Sirutavičius. *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo persitvarkymo iki kovo 11*. Vilnius: Baltos lankos, 2008. P. 519–540; E. Hobsbawn. *Kraštutinųjų amžius*. Vilnius: Mintis, 2000. P. 566.

²² Č. Laurinavičius. Kas siekia pasitikėjimo, tas numeta istorinį balastą // R. Lopata, M. Laurinavičius (sud.). Tarptautinė politika: komentarai ir interpretacijos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 218.

²³ H. Seton-Watson. Eastern Europe between the Wars, 1918–1941. Harper and Row, 1967; J. Rotschild. Return to Diversity: A Political History of East Central Europe Since World War II. New York: Oxford University Press, 1989.

²⁴ R. D. Asmus, R. C. Nurick. NATO Enlargement and the Baltic States // Survival. 1996. Summer. Vol. 38, no. 2, p. 122–123.

²⁵ A. Valionio kalba Lietuvos diplomatomams, 2004 m. rugpjūčio 8 d., taip pat žr. Prezidento V. Adamkaus kalbą užsienio diplomatomams, reziduojantiems Lietuvoje, 2005 m. kovo 21 d.

²⁶ Z. Brzeziński. Pokyčiai Vidurio ir Rytų Europoje: Lenkija ir Lietuva po komunizmo žlugimo // Politologija. 1995, Nr. 1 (6), p. 7.

²⁷ A. Kubilius. JAV ir ES turi padėti Rusijai nedaryti klaidų // <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=21718747>

²⁸ A. Bačiulis. Gintarinio dujotiekio klausimas // Veidas. 2006, liepos 13, Nr. 28. Žr. <http://verslas.banga.lt/leidinys.full/44b78196ae1d2>

SUMMARY

CRITICAL APPROACH TO LITHUANIAN FOREIGN POLICY: WHAT HAD CHANGED SINCE AUGUSTINAS VOLDEMARAS'S TIMES?

In the article, Lithuanian foreign policy is analysed as paying specific attention to the link between the national identity and foreign policy. According to the authors, this link could be the key in analysing the question, if in truth Lithuanian foreign policy has reached a particular point, which could be named as international isolation or at least a tendency towards it, and if yes, – then why?

Critically, authors are discussing what has been done during the past five years in the field of Lithuanian foreign policy. It is suggested that Lithuania has abandoned the attitudes of the bridgehead and outpost, and the actions based on the conflict, nonappellant integrity and vain preaching.

At the same time it is essential not to forget one of the most important conditions, thanks to which, for instance, membership in the Alliance became real, this is the principle of sound coexistence with neighbours which was mentioned on numerous occasions. Undoubtedly this rule is relevant in regard to EU membership. Whilst using the advantages of Euro-Atlantic structures, the faulty “bandwagoning” bait should be put away and try to move to the normal balancing in the boundaries of Lithuanian collective commitments. Briefly, Lithuania has to start being more self confident. First of all, in the Lithuanian foreign policy it would mean the implementa-

tion of a rational syncretism for solving the problem of the national identification and the state geopolitical code compatibility.

Corrections in domestic politics are needful as well. It should move to the democratic “legalisation” of the existing Lithuanian political trends. This should help to defeat the especially vicious practice, when politicians are afraid of the charges of post soviet collaboration, particularly distinguished by the “actions against soviet heritage” campaigns, actually brought Lithuanian policy to the interest of foreign countries.

That is exactly why it is worth coming back one more time to the so called lustration process, naming it more precisely the – soviet inheritance denial process. It is obvious, that the current spread of this process, its extent and forms are not serving the Lithuanian political moral climate and national security, because during the current process two different subjects are confounded: the discloser of the foreign countries agents and internal political action. Of course the line between them could be vague sometimes, but it will exist if the struggle among various political orientations will work out democratically, and the threat from the foreign agency will be differentiated. One way the agency is expressing its threat when the state is leading the confrontational foreign policy, and the other – when keeping the constructive international relationship.

Herewith, it is noticed that it would be a big mistake to go to the extremes, eventually even trying to reconsider the feasibility of EU and NATO membership. Euro-Atlantic institutions remain the major guarantee of stability in Europe, including Lithuania.

Once again it is necessary to underline, that the change of foreign policy course in any case is risky. First of all because changing the foreign policy direction could inevitably change the power distribution structure, in which Lithuania exists. It could stimulate the particular retreat of the USA, the progressive dissociation of the European Union, and Russia would fill the emerged vacuum. It is likely, that Russia would interpret the changes in Lithuanian foreign policy as a sign of weakness and would strengthen the imperial pressure. Also, the assumption, that the USA would express its discontentment in particular means: starting with financial and finishing with eventual secret destabilising actions, should not be eliminated.

However, presumptive difficulties shouldn't intimidate, raise pessimistic moods and lead to passivity. The refusal of the destructive orientation, it means zero summation game as the specific practice in the state foreign policy, and shifting to the positive, “win-win” paradigm would mean the change of the orientation in the cooperation partners selection – from various power action exponent to zero summation players. It is also necessary to keep in mind that previously discussed Lithuanian foreign policy faults considerably settled because of the inadequate reality signals sent by Lithuania about itself and about the real or assumed dangers.